

ГУТЕНБЕРГ И СЛАВЯНСКИЯТ СВЯТ

„Оловото е изменило света повече от златото, и то оловото, което е в печатарските букви, а не това, което е в куршумите!“ (Г. Х. Лухтенберг)

ОТКРИТИЕТО НА ГУТЕНБЕРГ, СЛАВЯНСКИЯТ СВЯТ И БЪЛГАРСКОТО КНИГОПЕЧАТАНЕ

Изобретяването на книгопечатането през средата на XV в. е едно от великите открития на човечеството, което революционно променя темповете и мащабите на културното развитие на Европа. С него започва „Епохата на Гутенберг“ – началото на Новото време, белаяно от европейския Ренесанс и хуманизъм, от нова европейска образованост, култура и наука.

С настоящата изложба „Гутенберг и славянският свят“ отбелязваме 560 години от появата на първата печатна книга – Гутенберговата библия, отпечатана през 1453-1456 г. в град Майнц, както и 520 години от издаването на първата кирилска книга в местна печатница на Балканите – Охрид, отпечатан в Цетина (Черна Гора) през 1494 г.

В западния свят откритието на Гутенберг бързо се превръща от техническо чудо в необходимост и гаранция за просперитет на европейските градове и държави през XV в. Славянският свят се развива в коренно различна общественостополитическа ситуация, която естествено рефлектира и върху развитие на славянското книгопечатане. То възниква само 30 години след Гутенберговото откритие, но има свои специфични закономерности на развитие и териториално разпространение, зависещи пряко от съдбата на славянските народи, покорени от Османската империя през XIV-XV век. За източноправославните народи на Балканите осигуряването на славянска богослужебна книжнина е въпрос от жизнено значение, свързан с опазването на православната вяра, с духовното и народностното оцеляване. В отговор на тези конкретни нужди, ранното славянско книгопечатане се съсредоточава преди всичко върху издаването на основните и най-необходими литургични книги.

Печатната книга се появява на фона на съществуващата вековна ръкописна традиция като възприема, съхранява и развива модела на своя предшественик – ръкописния кодекс. Основна характеристика на първопечатните книги (палеотипи) на южните славяни е силното византийско влияние, което се наследява и усвоява чрез българската средновековна ръкописна книга. Тя често служи за образец на едни от първите печатни славянски книги, които

възпроизвеждат нейния език и правопис, шрифт и декоративна украса.

В развитието на ранното кирилско книгопечатане могат да се очертаят три основни тенденции, които са с различна степен на изява и обикновено в симбиоза. Първата се изразява в следване на образци на славянската ръкописна традиция. Втората: във възприемане на нови влияния от западноевропейския хуманизъм и барок по отношение на украсата – орнаментална и изобразителна. Третата е свързана с влиянието на руската литургическа реформа и редактираните съобразно нея руски богослужебни книги от втората половина на XVII в., които масово навлизат в църковната практика на славянските на Балканите.

Западноевропейските идейно-естетически и художествени влияния преминават в кирилското книгопечатане чрез латинската печатна продукция и се усвояват най-вече посредством венецианските кирилски издания от XVI в. и изданията на първите балкански печатници в Цетина, Търговище, Горажде.

Развитието на руското книгопечатане през XVII в. замества разпръснатото и все още недобре организирано кирилско книгопечатане в манастирските типографии на Балканите през XVI в. През следващите два века (XVII-XVIII) руската богослужебна книга се разпространява масово на Балканите сред българи и сърби. Тя задоволява нуждата им от литургични книги и налага църковнославянския език в богослужението.

В началото на XIX в. се засилват национално-политическите движения на балканските народи. През 20-30-те години на века гърци и сърби се обединяват в свои независими държави и изграждат своите държавни културни и просветни институции. Българите обаче остават до 1878 г. под османска власт без свои национални институции и книгоиздателската им дейност е плод единствено на тяхната самоорганизация. Затова голяма част от изложбата е посветена на историята на българското книгопечатане, което най-продължително време се развива в условията на чуждо езиково и религиозно господство, без владетелска и държавническа подкрепа.

Изложбата се състои от 24 илюстративни табла, в които се проследяват основните моменти от развитието на кирилското книгопечатане от XV в. до XIX в. и се акцентира на хронологията на българското книгопечатане. Показани са фотоси на редки и ценни кирилски печатни книги от фондоевете на:

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София (НБКМ), Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив (НБИВ),

Националният исторически музей в София (НИМ), Църковноисторическият и архивен институт в София (ЦИИАИ),

Историческият музей в Самоков (ИМ-Самоков) и Центъра за славяно-византийски проучвания

„Проф. Иван Дуйчев“ към Софийския университет „Св. Климент Охридски“ (ЦСВП-СУ).

Автори на изложбата: доц. д-р. Вася Велинова, д-р Мария Полмирова

Художествено и техническо изпълнение: д-р Светозар Ангелов

Консултант: чл. кор. проф. д.изк.н. Аксиния Джурова

ЦЕНТРОВЕ НА КИРИЛСКОТО КНИГОПЕЧАТАНЕ

Историята на славянското книгопечатане започва през 1483 г. с издаването на глаголически Мисал (Требник) на хърватски език. През 1491 г. се появява първата печатна книга на кирилица – Октоихът, издаден от Швайполт Фиол в Краков, столицата на Средновековното Полско кралство. През 1494 г. е отпечатана първата кирилска книга (Октоих) в печатница на Балканите, в столицата на все още независимата Черна гора – Цетина. Цетинските издания използват езика и правописа на някогашиите южнославянски балкански скриптории. Същевременно типографското изпълнение и декоративната им украса са плод на пряко италианско художествено влияние, което е изразено в латинизирания шрифт, инициали и декоративни елементи.

Следващият славянски типографски център на Балканите е столицата на Влашко – Търговище, където от 1508 до 1512 г. са издадени три богослужебни книги: Служебник, Октоих и Четвероевангелие. Това са румъно-български издания, които следват търновския правопис, пренесен и съхранен във Влашко и Молдова от последователите на последния български патриарх Евтимий Търновски.

През 1519 г. Божидар Вукович открива във Венеция първата кирилска печатница, която се превръща в културно явление за балканските славяни по това време. Отпечатаните в нея книги, по умите на самия Божидар Вукович, са предназначени най-вече за „сърби и българи“. В месецословите към тях са отбелязани памети и са поместени служби на сръбски и български светци.

През 1566 г. тази печатница става собственост на българина Яков Крайков – първият български издател, съставител, редактор, печатар и книжар от XVI в. Със своето съдържание и език, с графичното си оформление и многобройни илюстрации, изданията на Яков Крайков са едни от най-прецизните образци на кирилската печатна продукция от втората половина на XVI в. Особен интерес в библиофилските среди представлява неговата последна и най-рядко срещана днес книга „Различни потреби“, от която в света са запазени само няколко екземпляра. Тя е представена тук с фотоси от екземпляра, съхраняван в библиотека „Амброзиана“ в Милано.

Хронологическото развитие и географското разпространение на кирилското книгопечатане през XVI в. се проследява от манастирските печатници в Западните Балкани – Сърбия (Горажде, Грачаница, Милешево) и Херцеговина, Влашко и Трансилвания (Търговище, Букурещ и Брашов), до Венеция, Виена, Прага,

а също Москва и Лвов. От средата на XVII в. започва масовото проникване на печатните руски богослужебни книги на Балканите, основно изданията на Московската печатница и Киево-Печорската лабра.

В периода XVII-XVIII в. заедно с руските книги в българските земи се разпространяват и изданията на българите католици, които през 1620 г. са обединени в самостоятелна териториална единица – Българска кустодия. През 1651 г. българският католически епископ Филип Станиславов отпечатва във Венеция книга-свѣтъкъ наречена „Абагар“, която се счита за първата българска печатна книга с елементи на новобългарски език (говоримия простонароден език на българите-католици през XVII в.).

Важно място в южнославянската книжнина заема богато илюстрираната книга-албум „Стефанография“, издадена през 1741 г. във Виена от българина Христофор Жефарович. Тя отразява идеята за общославянско единство и историческо право на независимост за народите под османско владичество и оказва силно въздействие върху тяхното културно и национално възбуждане.

Началото на българската възрожденска книжнина от XIX в. бележи първата новобългарска печатна книга „Кириакодромон“ (Неделник), издадена от Софроний Врачански през 1806 г. в Римник. През първата половина на XIX в. български книги се издават главно в печатниците на Виена, Будим (Будапеща), Лаипциг, Москва, Букурещ, Белград, Смирна (Измир). Откриването на български печатници се забавя (Солун – 1838 г. и Самоков – 1846 г.), поради финансови трудности и необходимост от официално разрешение от османската власт. Към средата на века българските книжовници използват вече печатниците в Цариград, а по-късно, през 60-те години на XIX в., и печатницата на Дунавската област в Русе. През 1858 г. във вътрешността на страната се оформя своеобразен център на организирано книгоразпространение – книжарницата на Христо Г. Данов в Пловдив.

Възрожденските издания (книги, брошури и периодика) от 1806 до 1878 г., със своя нравствено-религиозен и просветителски характер отразяват културните, духовни и образователни нужди на българското общество в този период. Те допринасят за формирането на българската възрожденска интелигенция и изграждането на новата българска литература.

„ГУТЕНБЕРГОВАТА РЕВОЛЮЦИЯ“ И МОДЕРНИЗАЦИЯТА НА ЕВРОПА

1)

3)

2)

1. Иохан Гутенберг. Гравюра, публикувана за първи път през 1567 г. в сборника с биографии на видни германци на Хайнрих Панталеон. Иохан Гутенберг (Йоханес Генсфлаш) е роден в края на XIV в. в град Майнц, в семейство на майстор-златар и има възможност да усвои добре занаята, свързан с бъдещата му печатарска дейност. Името Гутенберг приема по-късно, когато работи като юбелер в Страсбург (1434-1444). След като се завръща в родния си град Майнц, в продължение на няколко години той експериментира и работи усилено върху създаването и усъвършенстването на печата с подвижен набор. Към 1450 г. Гутенберг успешно осъществява отпечатване с подвижни букви, което за разлика от познатата дотогава ксилографска техника позволява корекция на текста и многократното му възпроизвеждане. След това той прилага новата техника за отпечатване на Библията.

2. Страница от първата печатна книга в света – 42-редовата Гутенбергова Библия, която до днес се смята за шедевър на типографското изкуство. Библията е отпечатана в Майнц, в периода 1453-1456 г. и се състои от две части (над 1 200 страници). Издадена е в тираж повече от 150 броя като някои екземпляри са отпечатани върху пергамент. Декоративните елементи са оцветени ръчно след печата на основния текст.

3. Типографска преса тип Гутенберг от XVI в. Гравюра на Йост Аман, публикувана в книгата „Описание на всички професии на земята“ (Франкфурт, 1568).

ПЪРВИТЕ ПЕЧАТНИ КНИГИ НА КИРИЛИЦА – ИНКУНАБУЛИТЕ („ЛЮЛЧЕНИТЕ КНИГИ“), ОТПЕЧАТАНИ ДО 1500 г.

1)

2)

3)

4)

Към средата на XV в. по-голяма част от християнските народи на Балканите са вече под османска власт. В годината, в която Гутенберг вече работи върху печатането на Библията, султан Мехмед II завладява столицата на Византия – Константинопол (1453 г.). След няколко години целият Балкански полуостров попада в пределите на Османската империя и покорените народи векове наред се разбиват в условията на чуждо религиозно, народностно и езиково господство.

Началото на славянското книгопечатане с кирилски шрифт е поставено в Краков през 1491 г. от изобретателя и издателя с немски произход Швайполт Фиол. Полско-литовският крал по това време Казимир IV Ягелон (1447-1492) подкрепя създаването на кирилска печатница в своята столица. В колофона с издателски данни на първите кирилски книги (Октоих и Псалтир), отпечатани през 1491 г. са включени имената на Великия полски крал Казимир и издателя Швайполт Фиол, както и изображение с герба на град Краков.

В първите краковски инкунабули преобладава руското езиково влияние и присъстват диалектни форми, характерни за белоруския и украинския език. Следващите издания – Постен и Цветен триод от 1492 и 1493 г. – ползват български ръкописни версии, разпространени в румънските земи през XV в. и за тях се предполага, че са поръчани от молодобския княз Стефан Велики (1483-1504).

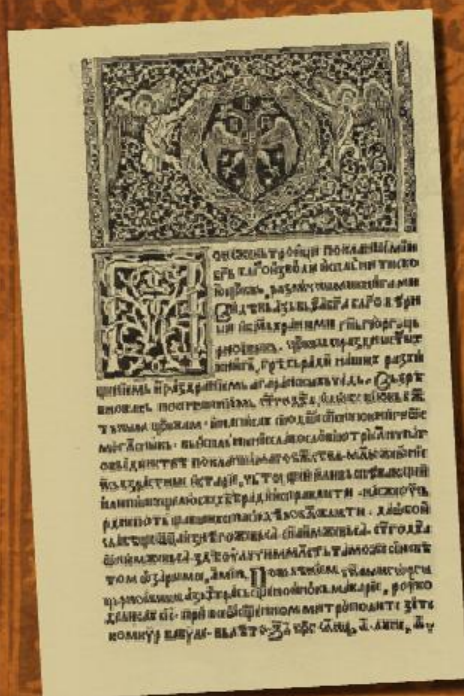
1. 2. Октоих – първата печатна книга на кирилица, издадена от Швайполт Фиол в Краков през 1491 г. Начален лист и колофон от последния лист на Октоиха с издателските данни и герба на град Краков.

3. 4. Страници от Постния триод, отпечатан от Швайполт Фиол в Краков през 1491/92 г. (ЦИАИ-София, № 81). Толемият инициал „М“, който Фиол използва само в това издание.

ПЪРВАТА СЛАВЯНСКА ПЕЧАТНИЦА НА БАЛКАНИТЕ

Манастирът „Рождество Богородично“ в Цетина, Черна гора.

1)

2)

3)

През 1493 г. със съдействието на черногорския войвода Поре Църноевич в Цетина е открита първата славянска печатница на Балканите. По това време Черна гора е все още независима и поддържа силни връзки с „града на книгата“ – Венеция. Използваният шрифт, художественото и типографското оформление на цетинските издания свидетелстват за пряко венецианско художествено влияние.

1. Октоих, Цетина, 1494. Начална заставка към предисловието на книгата. В нея е включен гербът на Черна гора – двуглав орел и инициалите на владетеля Поре Църноевич. Заставката е използвана и като типографска марка на цетинските издания.

2, 3. Страници от Псалтира с последования, отпечатан в Цетина през 1495 г. (ЦИАИ-София, № 8).

КИРИЛСКИ ПАЛЕОТИПИ (ПЪРВОПЕЧАТНИ КНИГИ), ОТПЕЧАТАНИ В ТЪРГОВИЩЕ, ВЛАШКО (1508-1512 г.)

1)

2)

Старата крепост на град Търговище

3)

4)

Изданията от печатницата в Търговище са известни като румъно-български печатни книги. Те са издадени с помощта и покровителството на влашкия войвода Раду Велики и са отпечатани от монаха Макарий в периода 1508-1512 г.: Служебник (1508), Оклоих (1510), Четвероевангелие (1512).

В езиково отношение това са кирилски печатни книги на среднобългарски език с всички особености, характерни за търновската редакция. Използваните в тях заставки с преплетени кръгове, кръстния мотив, началните орнаментирани букви и други декоративни елементи насочват пряко към украсата на българската средновековна ръкописна книга, която към края на XIII и особено през XIV в. вече присъства в книжовната култура на Влашко и Молдова и дава отражение върху нейното развитие през XV-XVII в.

1. Четвероевангелие, отпечатано в Търговище през 1512 г. В центъра на заставката е изобразен гербът на Влашко - орел, държач в клоно си кръст.

2, 3 и 4. Страници от Четвероевангелието от 1512 г. (НБИБ-Пловдив, Рц II 32).

БОЖИДАР ВУКОВИЧ И НЕГОВАТА ВЕНЕЦИАНСКА ПЕЧАТНИЦА „ЗА СЪРБИ И БЪЛГАРИ“

1)

2)

3)

4)

През 1519 г. Божидар Вукович създава най-голямата и добре оборудвана славянска печатница във Венеция, която работи през целия XVI в. През 1539 г. тя е наследена от неговия син Вишнечо Вукович, след това е управлявана за кратко от Стефан от Скадра (1561-1566) и накрая става собственост на българина Яков Крайков (1566-1572) от Каменна река (Кюстендилско).

В изданията си Божидар Вукович сам се назовава „господин“ и „воевода“, за да подчертае славянския си аристократичен произход от Черна гора. Същевременно той използва и латинизираното име Дионисий дела Векия, което приема от фамилията на жена си, произхождаща от богат венециански род. Божидар Вукович развива активна търговска дейност с Дубровник, Черна Гора и Белград. Той успява да издейства разрешително от папа Павел III за книгопечатане на кирилица и да осигури масово разпространение на готовата печатна продукция за което свидетелстват множеството запазени до днес екземпляри в сръбските и българските манастири и църкви. Първата, издадена от него книга, е Служебник (1519).

С Молитвослова на Божидар Вукович от 1520 г. за първи път в кирилското книгопечатане се появява нов вид книга със специфично предназначение, известна като „Книга за пътника“. Това е книга с малък формат за лично ползване, съдържаща молитви, песнопения, нехитургични и апокрифни текстове с функция на амулет. Удобна за носене, тя е съдържала всичко необходимо за православните славяни по време на път. Този тип книги са особено търсени през XVI в. и към тях принадлежат някои от изданията на Яков Крайков – Часословец от 1566 г. и най-вече сборникът „Различни потреби“ от 1571/72 г.

1. Заставка с герба на Божидар Вукович от предисловието на Октоиха, отпечатан през 1537 г. (НБИН-Пловдив, Рц II 24)

2. Страница от Октоиха с изображения на св. Козма Маюмски, св. Йоан Дамаскин и Иосиф химвносец (НБИН-Пловдив, Рц II 34)

3. Празничен миней, отпечатан от Божидар Вукович през 1538 г. (ЦИАИ-София, № 350)

4. Молитвеник от 1527 г. (НБИН-Пловдив, Рц II)

ВЕНЕЦИАНСКАТА ПЕЧАТНИЦА ПРИ НАСЛЕДНИЦИТЕ НА БОЖИДАР ВУКОВИЧ

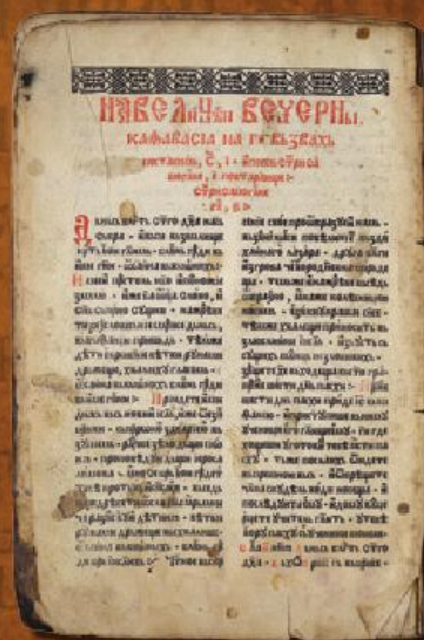
1)

2)

3)

4)

Книгите, издадени в периода 1540-1560 г. от сина на Божидар Вукович – Винченцо Вукович, са в общи линии препечатки на изданията на неговия баща, без особени съдържателни и езикови редакции. Някои от неговите издания обаче се отличават с богата украса от орнаментирани рамки на всяка страница с религиозни сцени, заимствани от западноевропейската книга.

Поради финансови затруднения през 1561 г. Винченцо Вукович предава печатницата си на Стефан от Скадра, който я управлява до 1565/66 г. и отпечатва в нея две книги (Постен и Цветен Триод), като отново използва шрифта и заставките на Божидар Вукович.

1 и 2. Страници от Псалтир с последования, отпечатан от Винченцо Вукович през 1546 г. (ЦИАИ-София, № 270). Заставка с текст „ГОСПОДИН ВИНЧЕНЦО, СИН ВОЕВОДЕ БОЖИДАРА“

3. Псалтир с последования от 1561 г. (НБКМ-София, Рц 561.1). Тук Винченцо Вукович използва друг вид заставка, под която отпечатва същият текст за себе си и баща си. На страницата в ляво – заставка с инициалите на Божидар Вукович.

4. Постен триод, отпечатан от Стефан от Скадра през 1561 г. (ЦИАИ-София, № 28)

ЯКОВ КРАЙКОВ – ПЪРВИЯТ БЪЛГАРСКИ ПЕЧАТАР, ИЗДАТЕЛ И КНИЖАР

1)

2)

3)

4)

5)

Информацията, която Яков Крайков предоставя за себе си в предисловията и послесловите (анаграфите) на своите издания е противоречива. В Часословеца (1566) и Псалтира (1569) той посочва две различни български селища за свое родно място – първо Каменна река, Кюстендилско, а след това – София. Независимо какви са били мотивите му да спори това, Яков Крайков определя ясно своя български произход.

Яков Крайков е добре образован за времето си, познава образците на българската ръкописна книжовна традиция и същевременно е подготвен за практическата печатарска работа. В своите издания той се проявява не само като добър майстор печатар, но и като художник гравьор, съставител и редактор, който заменя остарели думи с нови от говоримия тогава български език. В книгите си въключва няколко апокрифни текстове и текстове-амулети. Помества също и памети на български светци (св. Йоан Рилски, св. Петка Търновска, св. Кирил Философ и др.) като по този начин спомага за запазване и разпространение на култа към българските светци през следващите векове.

1. Часословец, отпечатан от Яков Крайков през 1566 г. (НБИБ-Пловдив, Рц 20). Часословецът е малкоформатна книга с 31 илюстрации. Това е една от най-разпространените книги в България през XVI в. Използвана е като лично четиво по време на път, а през епохата на Българското възраждане илюстрациите ѝ служат за образци на българските зографи.

2. 3 и 4. Страници от Псалтира с последования, издаден от Яков Крайков през 1569 г. (НБКМ-София, Рц 569.1). 2) Заставка с инициалите на Яков Крайков.

3) Гравюра на цар Давид. 4) Концовка, под която е отпечатана година „1570“ и името „ЯКОВ“.

5. Молитвеник, отпечатан през 1570 г. (НБКМ-София, Рц 570.1)

Псалтирът от 1569 г. и Молитвеникът от 1570 г. са издадени с помощта на Иероним Загурович, представител на венецианско-далматински знамен род, и наречен „властелин от града Котор“. В послеслова на Псалтира Яков Крайков помества съобщение, в което обявява, че екземпляри от книгата могат да се намерят в книжарницата на Кара Трифун в Скопие. Това е първият текст с такова информационно, рекламно и търговско предназначение в историята на кирилското книгопечатане.

СБОРНИКЪТ „РАЗЛИЧНИ ПОТРЕБИ“ НА ЯКОВ КРАЙКОВ

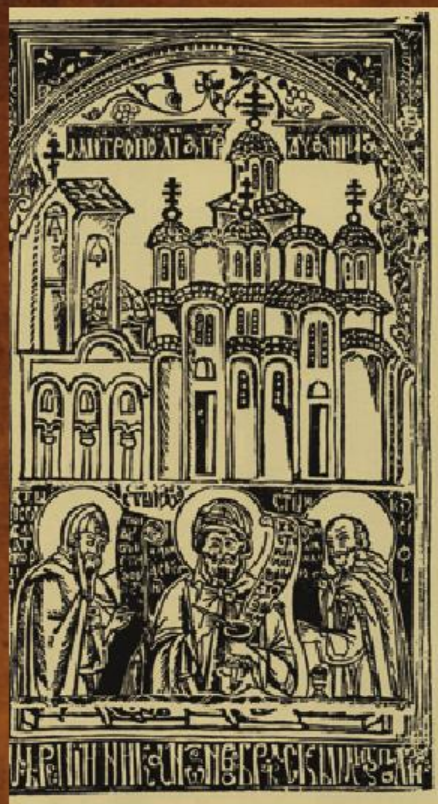

Последната книга, отпечатана от Яков Крайков през 1571/72 г., която днес е библиографска рядкост. От нея са запазени само 4 екземпляра в световните хранилища (непълен екземпляр в Националната библиотека в Санкт Петербург, един в университета в град Лайден (Холандия) и два в Библиотека Амброзиана в Милано).

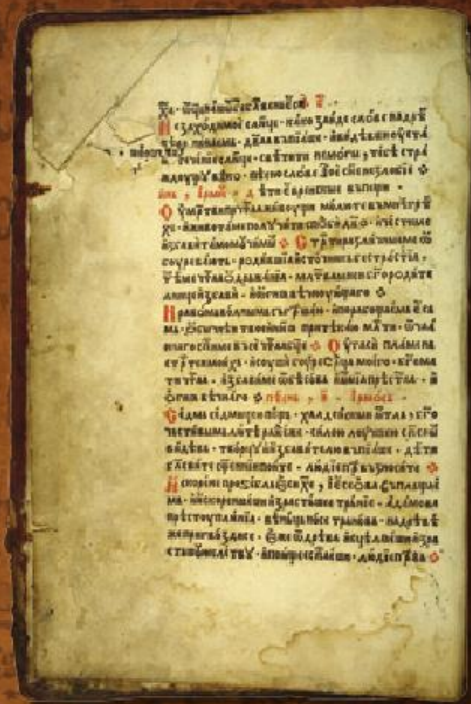
Сборникът продължава традицията, започната от Божидар Вукович с неговия Молитвослов от 1520 г. и представлява „Книга за пътника“, която съдържа молитви и четири с поучителен и христоматичен характер. Месецословът към сборника е преработен и съкратен, в него са включени значителен брой български светци с кратка информация за тях. Заедно с официалните литургични текстове, Яков Крайков помещава редица апокрифи, които отвеждат към най-ранните средновековни български преводи на творбите. За това споменава и самият Яков в бележка, поместена след апокрифа за Успение Богородично. Според нея апокрифът е преписан от книгите на българския цар Петър, чиято столица е бил Велики Преслав и който е умрял във Великия град Рим (виж ил. 4).

1. 2. 3. 4 и 5. Страници от сборника „Различни потреби“ (Книга за пътника), издаден през 1571/72 г. (Библиотека Амброзиана, Милано, S.QV.I.41)

ЛОКАЛНИТЕ МАНАСТИРСКИ ПЕЧАТНИЦИ В ЗАПАДНИТЕ БАЛКАНИ ПРЕЗ XVI в. – ОБЕДИНЯВАЩИ ЦЪРКОВНИ И КУЛТУРНИ ЦЕНТРОВЕ ЗА СЛАВЯНИТЕ

Гравюра на църквата в манастира Грачаница от Октоуха, отпечатан в манастирската печатница през 1539 г.

1)

2)

3)

Първата печатница в Сръбските земи и Херцеговина е печатницата в Горажде (1519-1523). Тя е създадена от синовете на горажданския търговец Божидар Любавик, Георги и ъеромонах Теодор Любавик, които усвояват печатарския занаят във Венеция. В последствие печатницата е преместена за кратко в Търговище (Влашко) и след това в Брашов, където работи активно през втората половина на XVI в. Печатницата в Горажде свидетелства за културните и икономически връзки на Венеция с Херцеговина и е свързващо звено между главните центрове на кирилското книзопечатане през първата половина на XVI в. Венеция и Търговище.

През 1538-1539 г. в Южна Сърбия работи печатница в манастира в Грачаница, който е център на Липлянската епископия в Косово. Манастирът е в близост до един от най-богатите сръбски райони – Ново бърдо и е резиденция на неговия митрополит. Единствената книга, известна днес, отпечатана в тази печатница е Октоух от 1539 г.

1. Фрагмент от Октоуха (ЦБВП-СУ, D.St.)

Печатницата в Милешево работи от 1544 до 1545 г. и по-късно от 1556 до 1557 г. Милешевският манастир е най-важният сръбски църковно-културен и обединителен център. Той е основан от първия сръбски архиепископ и светител св. Сава, чийто мощи са били съхранявани там. Манастирът се споменава и в завещанието на Божидар Вукович, според което в Милешево са били складирани готовите издания и оттам разпространявани сред славянските народи на Балканите.

2. Псалтир с последования, отпечатан в Милешево през 1544 г. (НБКМ-София, Рц 544.1)

3. Молитвеник, отпечатан в Милешево през 1545 г. (ЦИАИ-София, № 192)

КИРИЛСКИТЕ ПЪРВОПЕЧАТНИ КНИГИ, ИЗДАВАНИ ВЪВ ВЛАШКО ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XVI в.

В периода 1557-1588 г. град Брашов е център на кирилското книгопечатане във Влашко. Предполага се, че славянската печатница в града е всъщност старата печатница на Димитър Любавик от манастира в Горажде. Функционирането на тази печатница се свързва с дейността на българската колония при църквата „Св. Никола“. Българските свещеници са превеждали български църковни ръкописи на румънски език, които вероятно са служели и за образец на отпечатаните в Брашовската печатница книги. Първата от тях е Малък октоих от 1557 г., в чието послеслов са посочени имената на издателите Опрологотет и дяк Кореси.

1, 2. Страници от Четвероевангелие, отпечатано в Брашов от дяк Кореси през 1562 г. (ЦИАИ-София, № 945)

През втората половина на XVI в. във Влашко работят и печатници в градовете Търговище и Букурещ. Печатницата в Търговище, създадена още в началото на века, е активна през цялото столетие. В манастирите край Букурещ също работят за кратко кирилски печатници, чиито издания в съдържателно и художествено отношение са близки с брашовските.

3, 4. Страници от Четвероевангелие, отпечатано от йеромонах Лаврентий през 1582 г. в манастира „Св. Иоан Предтеча“ на река Колетина близо до Букурещ (ЦСВП-СУ, D.St.2). В заставката е включено името на йеромонах Лаврентий.

РУСКАТА ПЕЧАТНА КНИГА В БЪЛГАРИЯ

1)

2)

3)

4)

5)

Появата на първите руски печатни книги в българските земи е свързана с монашеските пратеничества от Рилския манастир при цар Иван Грозни (1533-1547). Началото на руското книгопечатане се отнася към средата на XVI в. (1553 г.), когато е създадена първата типография в Москва, известна по-късно като печатница „Парский двор“.

През втората половина на XVII в. разпространението на руски богослужбени книги в българските земи се засилва чувствително и през следващите два века именно те са основните литургични книги в българските църкви.

Руската книга, руската гравюра, първоначално църковнославянският шрифт и език, впоследствие гражданският шрифт и книжовният руски език, оказват силно влияние върху възрожденските културни процеси в България. Руската печатна книга допринася за създаването на новобългарската книга и за формирането на новобългарския книжовен език.

1. Първата славянска библия, отпечатана на църковнославянски език от Иван Феодоров (първият руски печатар) през 1581 г. в Острог (обл. Ровно, Украйна), известна като „Острожката библия“ (ЦИАИ-София, № 9)

2. Поучителни слова на Ефрем Сирин от 1667 г. (ЦСВП-СУ, D.St.3)

3. Акафисти и молитви, издадени в Киев през 1693 г. (НИИМ-София, № 232)

4, 5. Постен триод от 1724 г. (ЦСВП-СУ, D.St.4)

РУСКАТА ПЕЧАТНА КНИГА В БЪЛГАРИЯ

1)

2)

3)

4)

Руски богослужебни книги, издадени в Москва и Киево-Печорската лавра в края на XVIII и началото на XIX в.:

1. 2. Молитвослов, отпечатан в Москва по време на управлението на Екатерина II Велика (1762-1796). (ЦСВП-СУ, D.St.8)
3. Киево-Печорски патерик от 1808 г. с гравюри, подписани от Яков Кончаковский и Филип Б. (ЦСВП-СУ, D.St.20)
4. Акатист на св. Варвара, издаден през 1808 г. в Киево-Печорската лавра. (НИМ-София, № 230)

„АБАГАР“ НА ФИЛИП СТАНИСЛАВОВ ОТ 1651 г.

1)

2)

3)

4)

През 1651 г. Филип Станиславов („епископ на Велика България“) издава в Рим „Абагар“ – първата българска печатна книга с елементи на новобългарски език. „Абагар“ е амулет с молитви, предназначен за лична употреба – за защита от злини и болести. Името си носи от поместеността на първа страница апокрифно послание на цар Авгар (Абагар) до Исус. Книгата представлява 5 листа формат in folio, с 9 гравюри и текст, отпечатан в две колони само върху едната страна на листа, кошто да бъдат разрязани. Получените ибци са били заелвани, за да се оформи дълъг свитък, който се е увивал около кръста. Шрифтът за книгата е специално изработен по поръчка на папа Григорий XIII от известният френски гравьор Робер Гранжон. Началната гравюра на св. Троица възпроизвежда иконографията от съответната гравюра от Часословеца на Яков Крайков от 1566 г. Абагар е издаден с финансовата помощ на Конгрегацията за разпространение на вярата в Рим, но след това е включен в списъка на забранените книги, заради съдържащите се в него апокрифни текстове: молитви за помощ при път, при съдебна процедура, за зачатие и др.

1, 2 и 3. Страници от Абагара, отпечатан в Рим през 1651 г. от Филип Станиславов (НБКМ-София, Рц 6511)

4. Фототипно издание на Абагара (свитък). София, 1979.

„СТЕМАТОГРАФИЯ“ НА ХРИСТОФОР ЖЕФАРОВИЧ ОТ 1741 г.

1)

2)

4)

3)

5)

6)

Христофор Жефарович определя себе си като „ревнително отечества болгарскаго“. Той е българин, роден в Доиран, монах-таксидиот, зограф, майстор гравьор, автор и издател на едни от най-търсените и въздействащи книги сред балканските народи, оказали силно влияние върху тяхното духовно възбуждане.

През 1741 г. във Виена Христофор Жефарович издава „Стематогрaфия. Изображение оужий илирических“ с благоволение на Печкия патриарх Арсений IV Иованович, който осигурява и разпространението на книгата в границите на своя диоцез, включващ не само сръбски земи, но и западнобългарските епархии.

Стематогрaфията е богато илюстрирана книга-албум от 54 листа с гравюри и текстове към тях. В нея са поместени общо 76 гравюри, групирани в две части: литографски портрети на канонизирани като светци южнославянски владетели и хералдически гербове на славянските народи, придружени с кратък текст, под формата на четиристишия. Следват пояснения към съответните гербове. Основни източници за написването ѝ са едноименното съчинение на латински език от хърватина Павел Ритер-Витезович „Стематогрaфия илирикум“ и „Царството на славяните“ на Мавро Орбини.

Книгата изразява идеята за общославянско единство и историческо право на независимост за народите, населявали земите на Древна Илирия, които са под османска и абстроунгарска власт. През XVIII-XIX в. Стематогрaфията става една от най-търсените книги на Балканите, не само като историческо четиво, а и като илюстративен наръчник и ръководство за изписване на образите на славянските светци от българските и сръбски зографи.

Страници от Стематогрaфията, отпечатана от Христофор Жефарович във Виена през 1741 г.

(Снимки от фонда на проф. Асен Василев, съхраняван в ЦСВП-СУ).

1. Начална страница.

2. Гравюра с гербовете на славянските народи.

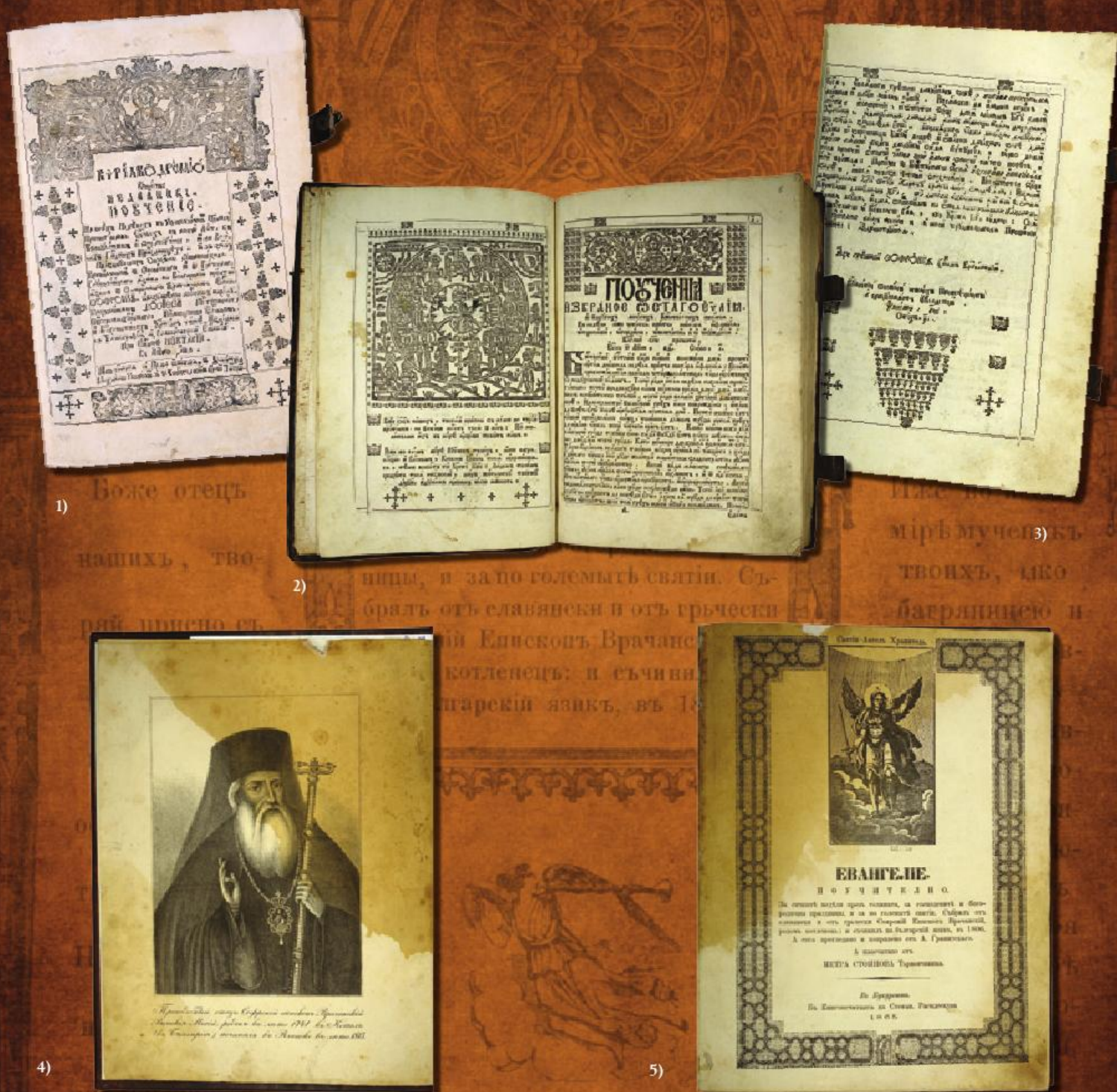
3. Гербът на България.

4. Гравюра с изображения на св. Давид цар български, брат на цар Самуил (997-1014) и св. Теофист – българският цар Тервел (675-721), канонизиран от българската църква като св. Тривелий.

5. Гравюра, изобразяваща св. Иоан Владимир Мироточец, български цар след смъртта на цар Самуил от 1014 до 1016 г.

6. Описание Светаго Божия града Иерусалима от Христофор Жефарович, 3-то изд. от 1781 г. (НИМ-София, № 1). Първото издание на книгата е от 1748 г., след това е преведена на гръцки език и преиздавана няколко пъти във Виена, дори в една и съща година, което е показателно за силния интерес към нея.

ПЪРВАТА ПЕЧАТНА НОВОБЪЛГАРСКА КНИГА – НЕДЕЛНИК НА СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ ОТ 1806 г.

Епископ Софроний Врачански (Стойко Владиславов, 1739-1813) е един от първите български възрожденски книжовници, автор на първия препис на ръкописната „История Славянобългарска“ на иеромонах Паисий Хилендарски, също и на сборници с преводни и авторски съчинения, поставили началото на новата българска възрожденска литература.

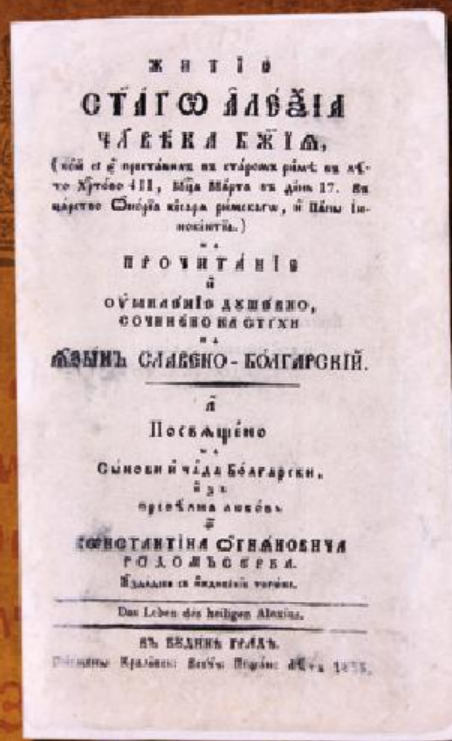
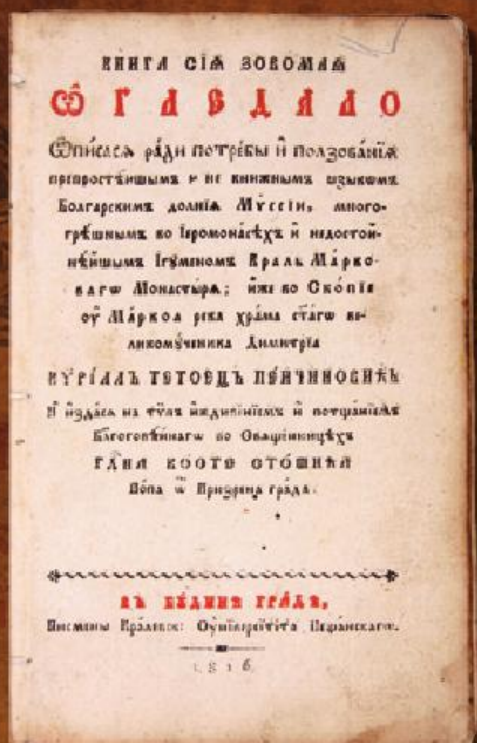
Неделникът е първата българска печатна книга на говорим новобългарски език, издадена в Римник (Влашко) през 1806 г. от епископ Софроний Врачански и отпечатана със съдействието на Димитър Михайло Попович. Текстът представя превод на гръцкия „Неделник“ на Никифорос Теотокис; съдържа поучителни неделни слова и проповеди, две наставления при кръщение и брак. В книгата е поместена и гравюра на Иован Богослов, а празните бели полета на някои страници са запълнени с кръстове и инициалите с името на Софроний Врачански.

Неделникът е отпечатан в голям за времето тираж – 1000 броя и е една от най-разпространените книги през XIX в. в България. Книгата е наричана с любов от българския народ на името на своя създател „Софроние“.

1. Заглавна страница на Кириакодромион (Сборник с различни неделни поучения..., суреч Неделник), отпечатан от Софроний Врачански в Римник през 1806 г. (НИМ-София, № 164)

2. 3. Страници от Неделника на Софроний Врачански (ЦБВП-СУ, D.St.21)

4. 5. Третото издание на Неделника от 1865 г. е вече със заглавие „Поучително евангелие“. В него е поместен фронтиспис – портрет на епископ Софроний Врачански (ЦБВП-СУ, D.St.74)

Българските печатни книги от началото на XIX в. се издават на новобългарски език, често доминиран от различни диалектни форми, със силно влияние на църковнославянски език, с наличие на много сърбизми, турцизми и русизми. Българските книжовници и просветители издават богослужбени книги, нравствено-поучителни четива и учебници на новобългарски език в славянските печатници в Централна Европа (Вена, Лайпциг, Будапеща), Влашко (Букурещ), Сърбия (Белград и Крагуевац), а също и в Смирна (дн. Измир).

1. Книга зовомая Озледало, отпечатана в Будапеща през 1816 г. (НИМ-София, № 134). Книгата представлява сборник с молитви и поучения, повечето съставени от Кирил Пейчинович. „Озледалото“, също както „Неделника“ е една от популярните български книги през Възраждането.

2. Житие на Алексий, човек Божий, издадено от Константин Огнянович в Будапеща през 1833 г. (НИМ-София, № 125). Една известна и преписвана от средновековнието творба, която е преведена и допълнена с емоционален предговор от Константин Огнянович.

3. Портрет на Неофит Бозвели от Асен Василев, 1936 г. Неофит Хиландарски (Бозвели) (1785-1848) е един водачите на българското национално просветно и църковно движение през Възраждането. Той е първият български духовник, който застава начело на организираното движение за самостоятелна българска църква. Заради своите убеждения и активна обществена дейност е заточен от Вселенската патриаршия на Света гора. Където умира.

4. „Славянобългарско детоводство“ от Неофит Бозвели. Крагуевац, 1835 г. (НИМ-София, № 122). Първата книга на Неофит Бозвели и единствената, отпечатана приживе. Представлява енциклопедичен сборник от 6 части, всяка от които е отпечатана като отделна книга и използвана като учебник в българските училища.

ПЪРВИТЕ БЪЛГАРСКИ ПЕЧАТНИЦИ

1)

2)

Печатарската преса на Никола Карастоянов от 1828 г. (ИМ-Самоков)

3)

4)

Книгопечатането по българските земи започва едва в края на 30-те години на XIX в., поради редица финансови и организационни трудности, и най-вече поради липса на официално разрешение за такава дейност от Османската власт.

През 1838 г. архимандрит Теодосий Синаитски открива българска печатница в Сопот. Същата година печатницата изгаря, но след година (1839 г.) е възобновена със съдействието и финансовата помощ на изгумена на манастира „Св. Атанасий“ при село Лещок (Полошко) – йеромонах Кирил Пейчинович.

Първата печатарска преса в българските земи е инсталирана в Самоков през 1828 г. от самоковския учител, книговец, книжар и книгоиздател Никола Карастоянов. Тя е използвана първоначално само за отпечатване на щампи. През 1835 г. Карастоянов закупува печатарски букви от Будапеща и по-късно започва нелегално отпечатване на книги, като умислено не отбелязва местоположението им. Идентификацията на тези първи издания като самоковски е единствено на базата на използвания шрифт, изрично споменат от печатара.

1. Описание на дванадесет Светогорски манастира. 3. изд. /Самоков/, 1846. (ИМ-Самоков, № 2782). В книгата е отбелязано използването на донесени от Будапеща букви.

2. Чудеса на Пресвета Богородица. Самоков, 1851 (ИМ-Самоков, № 2053). Това е най-обемната книга, отпечатана в Самоков и първата илюстрирана от сина на Никола Карастоянов, Анастас.

3. Страдание на великомъченик Димитър Солунски. Самоков, 1852. (ИМ-Самоков, № 2787)

4. Служба на свети Георги Нови Софийски. Самоков, 1855. (ИМ-Самоков, № 2154)

ПЪРВИТЕ БЪЛГАРСКИ УЧЕБНИЦИ. „РИБНИЯТ БУКВАР“ НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН

1)

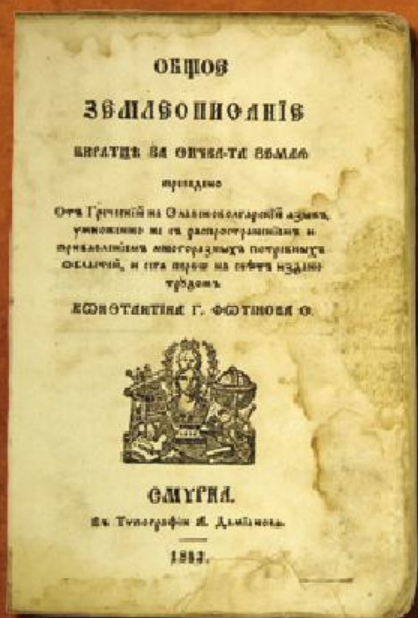
2)

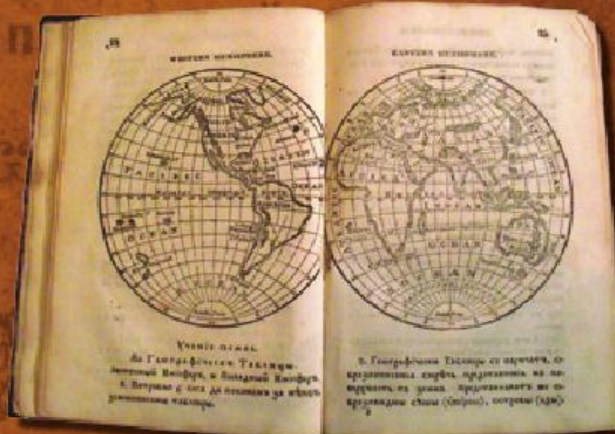
3)

4)

5)

6)

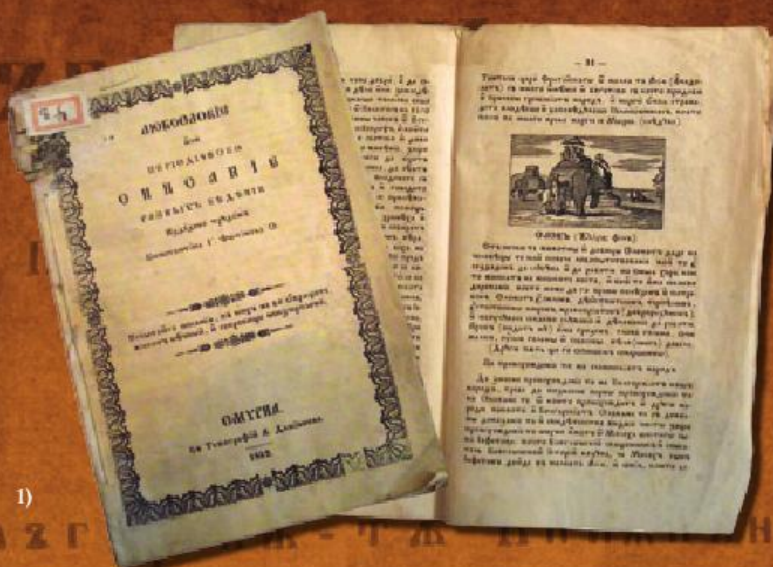
1. Портрет на д-р Петър Берон от Николай Павлович, 1885 г. Петър Берон е български учен енциклопедист, завършил медицина в Хайделберг. Автор е на 8-томна „Всенаука“ (Панепистемия), издадена в Париж. Едва 24-годишен той подготвя и издава първия буквар на новобългарски език със светски характер, който заменя Псалтира и Часослова в новобългарските училища.

2. 3. „Буквар с различни поучения“, издаден от д-р Петър Берон през 1824 г. в Брашов (ИМ-Самоков, № 2459). Известен е като „Рибен буквар“, заради рисунката на кит, поместена в края на книгата. Букварът съдържа граматическа част с българската азбука и граматически обяснения и правила; молитви и съвети за добро възпитание; басни и описания на животни – учебник за основните знания от различни области, необходими на всеки ученик. „Рибният буквар“ се превръща в основен и най-необходим учебник за българските училища през първата половина на XIX в. Той е в основата на новобългарското светско образование. Само за 20 години букварът е преиздаван 6 пъти, което е показателно за нестихващия интерес към него и неговата актуалност в българското образование през XIX в.

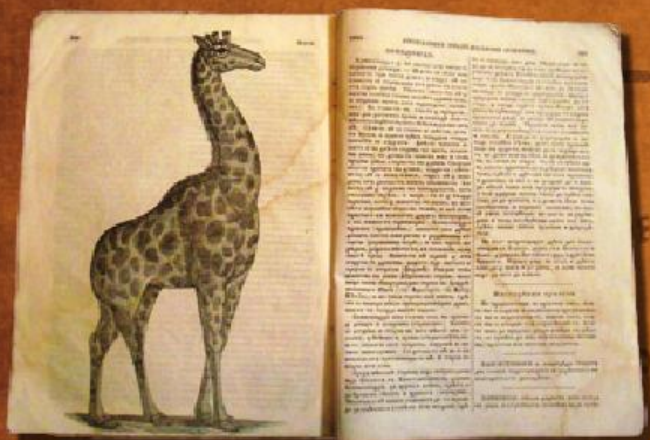
4. Болгарска граматика. Белград, 1835 (ЦСВП-СУ, D.St.33). Първата систематизирана българска граматика, дело на известния възрожденски книжовник и просветител йеромонах Неофит Рилски.

5. 6. Общо земледописание. Смирна, 1843. (ЦСВП-СУ, D.St.40). Първият български учебник по география, съставен и преведен от Константин Фотинов.

БЪЛГАРСКА ВЪЗРОЖДЕНСКА ПЕРИОДИКА

1)

2)

3)

4)

5)

Константин Фотинов (1790-1858) е един от първите високообразовани български просветители, книжовници и преводачи. Дълго време живее в гр. Смирна, където през 1828 г. открива българско училище, в което въвежда взаимноучителния метод. Пребежда от гръцки, съставя и издава едни от първите български учебници, граматика и разговорници. През 1850 г. със съдействието на Британското библиейско общество започва работа върху превода на Библията на български език. През 1842 г. той издава и първото българско списание „Любословие“, с което поставя началото и на българската журналистика.

През 1846 г. издава и първият български вестник „Български орел“, издаван от Иван Богоров в Лайпциг.

1. Първият сигнален брой на сп. „Любословие“. Смирна, 1842. (ИМ-Самоков, № 3743)

2. 3. Страници от сп. „Любословие“. Смирна, 1844. (ИМ-Самоков, № 4305)

4. Сп. „Български книжници“. Цариград, 1859 (ЦСВП-СУ, D.St.p.1). Списанието се издава със съдействието на българската община в Цариград и негов главен редактор е докторът по философия Димитър Мутев. Списанието е на високо научно ниво и в него публикуват едни от най-образованите и интелигентни възрожденски книжовници.

5. Сп. „Българска старина“. Букурещ, 1865 (ЦСВП-СУ, D.St.p.2). Първият и единствен брой на списанието, редактирано от българския революционер и публицист Георги Сава Раковски.

БЪЛГАРСКА ВЪЗРОЖДЕНСКА УЧЕБНА ЛИТЕРАТУРА

1)

2)

3)

4)

През 40-те години на XIX в. българските възрожденски просветители и книжовници съставят, превеждат и издават първите български учебници. Отпечатването им първоначално става извън територията на османската империя – в Белград, Будапеща, Виена, Москва, а по-късно към средата и през втората половина на века – в българските печатници, открити в Цариград и в печатницата на Дунавската област в Русе.

Основоположник на организираното книгоиздаване в България е Христо Г. Данов. През 1858 г. в Пловдив той основава „Дружествена книговезница“, която скоро е наричана с любов от българското население „незласно министерство на народното просвещение“. Тази книжарница през 1862 г. прераства в книгоиздателство, което открива клонове в Русе, Велес, Битоля, а по-късно в София и Лом. Хр. Г. Данов издава и разпространява едни от първите български учебници, помагала и географски карти, които достигали до училищата из цяла България, чрез създадената от него книжарница в Пловдив.

1. Денница на новобългарското образование от Васил Априлов. Одеса, 1841. (НИМ-София, № 9). Книгата отразява идеите на автора за модерно светско образование в България.

2. Буквар за малки деца от Хр. Г. Данов (4 изд.), отпечатан през 1867 г. и разпространяван в книжарниците на Хр. Г. Данов в Пловдив, Русе, Велес (НИМ-София, № 57)

3. Начални алгебрични уроци, преведени от Хр. Д. Ваклидов. Учебникът е отпечатан през 1859 г. в печатницата на Д. Цанков в Цариград. (ЦСВП-СУ, D.St.59)

4. Българско-италианска граматика, издадена от Хр. Г. Данов във Виена през 1862 г. (ЦСВП-СУ, D.St.69)

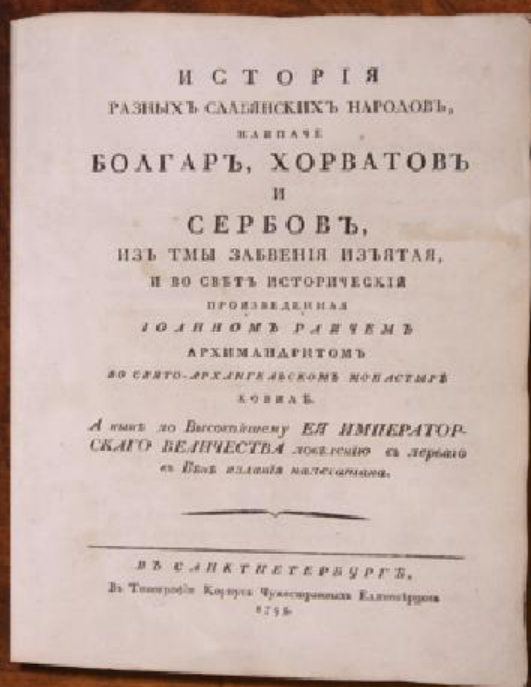
Неофит Рилски - „Патриарх на българските учители и книжовници“ (К. Иречек)

1)

1. Ръководство за изучаване на гръцки език от Неофит Рилски, издадено в Белград през 1835 г. (НИМ-София, № 119)
2. Христоматия на славянския език. Константинопол. Патриаршеска типография. 1852. (ЦСБП-СУ, D.St.49)
3. Нов завет (1. изд.). Смирна. 1840. (НИМ-София, № 120)
4. Нов завет (3. изд.). Лондон. 1859. Издание, осъществено със съдействието на Британското Библиейско общество. (ЦСБП-СУ, D.St.60)
5. Служба с житие на св. Иван Рилски, съставени от Неофит Рилски. (2. изд.). Белград, 1870. (ЦСБП-СУ, D.St.88)

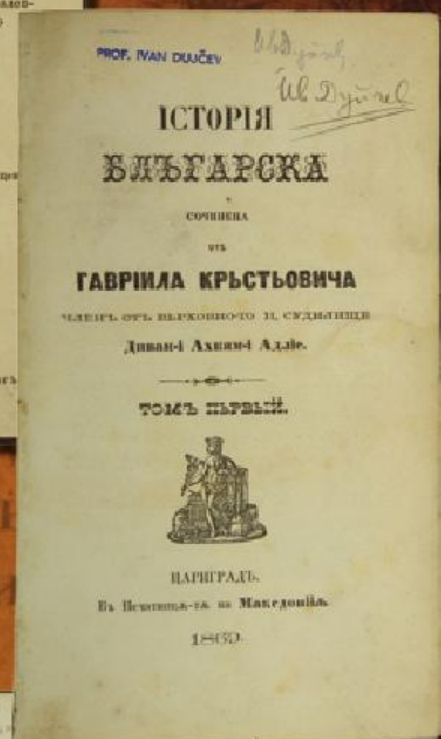
ЮЖНОСЛАВЯНСКИТЕ НАРОДИ ПО ПЪТЯ НА ИСТОРИЧЕСКОТО САМОПОЗНАНИЕ

1)

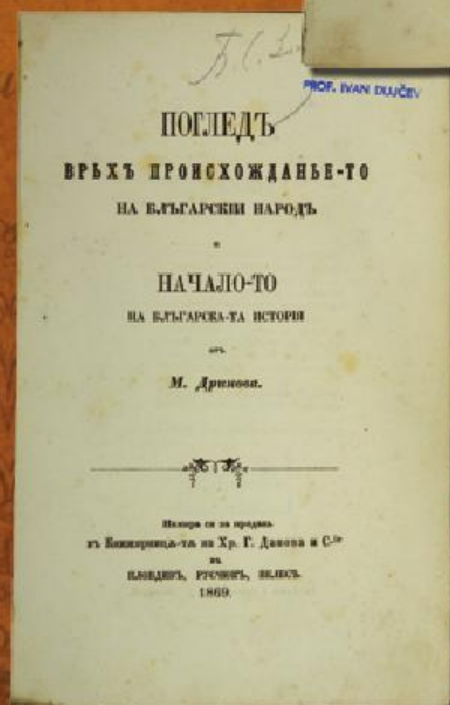
2)

3)

5)

4)

СЪБУДИНИЯТ ИНТЕРЕС КЪМ ИСТОРИЧЕСКОТО МИНАЛО ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО Е ЕДИН ОТ ОСНОВНИТЕ ИНСТРУМЕНТИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА НАЦИОНАЛНАТА ИДЕНТИЧНОСТ НА СЛАВЯНСКИТЕ НАРОДИ НА БАЛКАНИТЕ.

1. История на разните славянски народи, най-вече на българите, хърватите и сърбите от Йован Раич, издадена в Санкт Петербург през 1795 г. (НИМ-София, № 347). Четири томен научен труд на сръбския историк Йован Раич (1726-1801), посветен на историята на южните славяни. В първата част на книгата е представена българската история.
2. Царственик или История българска, издадена от Христати Павлович в Будапеща през 1844 г. (ЦСВП-СУ, D.St.41). Първото печатно издание на ръкописа „История Славянобългарска“ на йеромонах Паисий Хилендарски от 1762 г.
3. Българска история от Гавриил Кръстевич. Цариград, 1869. (ЦСВП-СУ, D.St.85)
4. Поглед върху произхода на българския народ и началото на българската история от Марин Дринов. Виена, 1869. (ЦСВП-СУ, D.St.83).
5. История на българите от Константин Иречек, издадена през 1878 г. в Одеса. (ЦСВП-СУ, D.St.123). Книгата е била част от библиотеката на руския император Александър III Александрович (1881-1894).